

“МОВА – ТО СЕРЦЕ НАРОДУ. ГИНЕ МОВА – ГИНЕ НАРОД”

(Іван Огієнко)

Катерина Воронова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки 49, 79044, м. Львів, Україна,
e-mail: katernyna.voronova@mail.com*

Розглянуто різні теорії походження української мови. Проаналізовано передачі радіопрограм в Україні на предмет вживання української мови в радіоєфірі, наведено результати моніторингу. Досліджено явище лінгвоциду як основної причини зникнення мови.

Ключові слова: українська мова, теорії, радіоєфір, зросійщення, засоби масової інформації, лінгвоцид.

Мова – це не просто необхідність, не просто те, що відрізняє людей від тварин, мова – це насамперед зброя, найбільша цінність та душа нації.

Наразі існує чотири відомі теорії походження української мови: пізньосередньовічна (з XIV ст.), середньовічна, або києво-руська (з IX ст.), ранньосередньовічна (з IVст.) та трипільська (з 4–3 тис. до н. е.). Відомий польський мовознавець М. Красуський ще у 1880 році в Одесі опублікував працю “Давність малоросійської мови” [8], де обґрунтовано довів, що українська мова з усіх індоєвропейських мов найближча до санскриту – давньоіндійської літературної мови. Наукові розробки показали, що українська мова існувала не лише в період Київської Русі, а й у першій половині I тисячоліття до н. е., коли на території України проживали анти, за визначенням М. Грушевського, – предки українського народу. Тоді ж були зафіксовані в іноземних хроніках типово українські слова: “страва”, “кава”, “мед” (V ст. н. е.). Зараз ця теорія (ранньосередньовічна) є найбільш прийнятною. Та вчені продовжують досліджувати походження української мови, зачіпаючи не просто історію, а передісторію, яка не зберегла за собою жодних писемних пам’яток. Серед таких досліджень можна назвати книгу І. Ющука “Мова наша українська” [12], де є розділ “Походження української мови”. Зіставивши українську мову однією з найдавніших індоєвропейських мов – латиною, він виявив її “архаїчність”, тобто наявність у ній великої кількості прадавніх елементів більше, ніж у будь-якій іншій з цієї мовної сім’ї.

Не тільки вітчизняні науковці, але й учені світу доказували прадавність нашої мови. “Займаючись тривалий час порівнянням арійських мов, я дійшов переконання, що малоросійська мова не тільки старіша від усіх слов’янських, а й від санскритської, грецької, латинської та інших арійських” [8, с. 3], – зазначає М. Красуський. “Англійська мова та більшість індоєвропейських мов походять із прамови, якою розмовляли десь п’ять тисяч років тому в Південній Русі” [11], – стверджує професор Ричард Вільсон. “Наша

мова виникла разом із трипільською культурою у 55 столітті до н. е. Українська мова притаманна цій землі, оскільки ідеально відповідає її енергетиці, клімату, ландшафту, тваринному і рослинному світу. З цієї причини володіння українською мовою надавало силу всім новоствореним українським етносам, забезпечувало їх природній зв'язок з духами предків і духом рідної землі” [6, с. 77], – підкреслює головний редактор журналу нової еліти “Перехід-4” Ігор Каганець.

Такі твердження дають підстави думати, що наша мова мала би зараз займати почесне місце не те що на теренах України, але й цілої Європи. Однак через силу окупаційних режимів українською мовою і досі не володіють навіть усі українці. Хто ж має нагадувати і показувати приклад того, що без рідної мови народу загрожує смерть? Звісно, засоби масової інформації. Люди повинні орієнтуватися на думки та мову ведучого теле- чи радіопроектів, або ж на слова автора статті в газетах та журналах. Та деколи не так важливо, що пише чи говорить журналіст, а як він це робить. І вибір мови для висловлення інформації відіграє вирішальну роль.

Безсумнівно, у країні зі сформованою національною свідомістю навіть не йдеться про те, якою мовою подавати новини. На жаль, для України питання двомовності медійного простору створює загрозу для існування української мови, культури. Ліна Костенко слушно підкреслює:

Двомовність – як роздвоєне жало
Віки духовної руйнації
Змія вжалила серце нації... [7, с. 549].

Надзвичайно важливу роль для утвердження української мови відіграє радіо. Саме цей різновид ЗМІ володіє потужним засобом впливу – звуком, голосом. Якби ми частіше чули українські голоси та пісні в інформаційному просторі України, то рідна мова вкоренилася б у нас із більшою силою.

На жаль, слухаючи радіо в Україні, доводиться нервово перемикати зі станції на станцію, як тільки там з'являється іронічний голос російськомовного диктора, або якась суперпопсова російська пісня, у якій заледве набереться три змістовних слова. Державною мовою на станції “Європа-плюс” говорить єдина Ірина Філатова. Та й та тепер перейшла на “всезагальну” російську. “Люкс FM” – перший розважальний. Що веселий, не приховаєш, і ведучі частіше українською “шпрехають”, але ж пісні тут – якийсь центр збирання зірок Вітчизни, яким рідною мовою співати не виходить, тому краще вже імперською “запеть”.

Колись існувало “М’юзік радіо”. Виключно українська мова. Вислови відомих людей, письменників тільки українською. Зараз на місці “М’юзік радіо” – радіо “Мелодія” із лозунгом “Всё лучшее возвращается”. Української пісні жодного разу там не крутили, тільки старі російські, та ще й із неприхованою ностальгією за Радянським Союзом.

На хвилях популярної радіостанції Хіт-FM доволі рідко звучать пісні українською мовою. Мимоволі у слухача виникає враження, що їх просто не існує. Ведучі анонсують українську(!) співачку Ані Лорак, яка, втім, співає “Обними меня”... Дивний оксюморон, який притаманний не тільки Хіт-FM: передача має офіційну назву “Хэппи

Ранок”. Щоб нікого не образити, одне словосполучення тобі одночасно пропонують вимовляти на трьох мовах. Однак диктори вітаються “Доброе утро”! Активно розмовляють російською: дотепно, кумедно і “без акценту”.

Ретро-FM – одна із найбільших радіомереж в Україні. Навіть новини тут читають російською. Давні пісні із краплею ностальгії переважно російські або англійські. Чомусь про Володимира Івасюка, Оксану Білозір, Назарія Яремчука, Василя Зінкевича на Хіт-FM діджеї забули. А їхні пісні бажають слухати сотні тисяч громадян України.

“Русское радио” – відгалуження російської радіостанції, заснованої у 1995 році. На офіційному сайті російської Вікіпедії програмний директор “Русского радио” Роман Ємельянов повідомив, що з 26 червня 2014 року розриває договір про поставку музичного контенту з “Русское-Радіо-Україна”. Причиною стала проведена станцією з 25 травня по 25 червня акція “Захисти армію – вона захистить тебе”, в результаті якої 10 % від продажу реклами (250 тисяч гривень) пішли на закупівлю необхідних речей для українських військових, які на сході захищають Україну. Виходить, що ми для Росії дуже небезпечні. Чому ж це від нас відмовляються? Вже давно б мали НАШІ радіостанції відмовитися від постачання російського контенту. Тим паче, “Русское радио” виникло за часів уже незалежної України, тому про таку тісну співпрацю радіополів не мало би навіть іти мови! Все ж наразі на “Русском радио” відсоток російських пісень не знижується.

За підсумками моніторингу, на 6 найрейтинговіших радіостанціях (“Хіт FM”, “Русское радио”, “Ретро FM”, “Люкс FM”, УР-1, “Шансон”) пісні українською мовою становлять лише 3,4 % від загальної кількості пісень у прайм-тайм (2013 року – 4,6 %). Водночас пісень російською мовою – 60 % від їх загальної кількості. Такі дані аналітичного огляду “Становище української мови в Україні в 2012 році” оприлюднив рух “Простір свободи” за сприяння інтернет-видання Texty.org.ua. (повідомляє сайт “Телекритика”) [13].

Здебільшого ведучі радіопрограм у побуті спілкуються російською, тому в ефірі нерідко вискакують не милі вуху словечка. Проблема тільки в тому, що слухач переймає стиль мовлення журналістів, і потім чомусь виникає нагальна потреба рятувати чистоту рідної мови. Прикро, що на більшості радіохвиль українська мова лунає тільки у рубриці погода, чи новини.

Влучну інформацію щодо зросійщення ефірного мовлення в Україні можна віднайти у статті Зенона Дмитровського “Висвітлення у пресі проблеми зросійщення ефірного мовлення в Україні”. Зокрема, автор наводить приклад листа до редакції газети “Молодь України” Ростислава Петрини: “Навкруги нас, українців, створено якийсь мовний вакуум, наче ми живемо не в Україні, а десь за її межами... За Конституцією, – державна мова – українська. Та чомусь держава не гарантує її нам. Більшість населення – українці, а рідної мови майже не чуємо”. Автор виливає свій біль із приводу української пісні: “Таке враження, що для української пісні ефір виділяють за надлишковим принципом” [3, с. 116]. Українську пісню тримають “про запас”. Чомусь радіо Люкс FM виділяє годину української музики тільки опівночі.

“Тотальний наступ на все українське, яке демонструють нам в теле- і радіоефірі різні “плюси”, “інтери” і “ери” з блатними “шансонами”, так вже дістав весь український

народ, що інстинкт самозбереження нації у всіх, без винятку, прошарках населення дає про себе знати. Через газетне й книжкове слово, через національні пісню і танець, вишивку і скульптуру, малюнок та кераміку народ хоче самоусвідомити себе і явити світу...” (Репортаж спецкора “Молоді України” Юрія Брызгунова “Крига скресає: за державну мову бореться Одеса”) [3, с. 118].

На щастя, в Україні ще функціонують справді національні за змістом і духом радіо-канали. До них насамперед належить “Українське радіо”. Його передача “Слово про слово” адресована всім, хто дбає про культуру мови і прагне запобігти помилковому слововживанню, уникати невластивих українській мовній традиції зворотів і висловів.

Івано-Франківська телерадіокомпанія “Карпати” має низку цікавих передач із українською, патріотичною тематикою. Журналісти цієї станції популяризують українські казки та колискові для дітей. Важливо вже змалку прищеплювати дітям, підліткам, юнацтву любов та повагу до рідної мови. Тоді у зрілому віці в них не виникатиме сепаратистських та антиукраїнських намірів. Гарна програма цієї радіокомпанії “Карпати читають Шевченка”. Тут слухаємо геніальну поезію великого Пророка, сповнену сили та жаги до свободи.

Варто віддати належне “Західному полюсові”. На цій станції завжди почуєш пісні нових, а також досвідчених, відомих гуртів України. Ведучі, на щастя, українські. “Західний полюс” нагадав про те, що радіо – це не тільки музика і новини. Це ще й засіб боротьби із різними соціальними та політичними проблемами країни. До прикладу, як тільки в липні 2012 року Верховна Рада ухвалила ганебний закон “Про засади державної мовної політики”, станція “Західного полюсу” цілими днями передавала тільки українську музику, а між піснями звучали цитати про мову на кшталт : “Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову” (Ліна Костенко) [1, с. 289]. “Мова зникає не тому, що її не вчать інші, а тому, що нею не говорять ті, хто її знає”, – наголосив іспанський політик Хосе-Марія Арце. В його словах учувається гірка правда про наш народ. Чому? Держави-окупанти всілякими циркулярами, постановами, законами, наказами намагалися придушити розвиток української мови.

Явище свідомого нищення мов іще декілька десятиліть тому не мало усталеної назви. Термін “лінгвоцид” був створений за моделлю слова “геноцид”, яке появилось 1944 року. Лінгвоцид (від лат. – *lingua* – “мова” і *caedo* – “вбиваю”) разом із геноцидом та етноцидом належить до тріади антигуманних процесів, спрямованих на фізичну або етнічну ліквідацію окремих людських спільнот.

Лінгвоцид – за визначенням Я. Радевича-Винницького – це свідоме, цілеспрямоване нищення мови як головної ознаки етносу, народності, нації. Він є передумовою масової манкуртизації та винародовлення народу. Без лінгвоциду неможлива втрата народом історичної пам’яті, етнічного імунітету, національно-культурної самототожності. Проміжною метою лінгвоциду є етноцид – ліквідація якогось народу як окремої етносоціальної спільноти, а його остаточною метою – асиміляція.

Як ідеологія, національна політика та соціально-політична практика лінгвоцид має різні форми і використовує різні засоби. Ідеалом асиміляторів є тотальний, повний лінгвоцид, коли, скажімо, заборона вживати якусь мову охоплює і писемне, й

усне мовлення, всі його різновиди, стилі, жанри. Наприклад, усі попи й дяки у підросійській Україні були зобов'язані правити службу Божу і читати молитви “голосом, свойственным російському наречі”, а щоб у цьому голосі не було відхилень, служителі культу були вимушені всюди, навіть удома, розмовляти тільки російською. Для них заборона української мови була тотальною.

Традиційно лінгвоцид спрямовується, передусім, на писемне мовлення – цілковито або частково. За Емським указом 1876 року українців позбавляли права друкувати оригінальні твори і переклади, крім історичних та художніх текстів, у яких “не допускати жодних відхилень від загальноновизнаного російського правопису”. Емський указ забороняв також сценічні вистави українською мовою.

Лінгвоцид здійснюється як шляхом заборон (державою, Церквою), так і радикальнішими методами – винищенням носіїв мови або їх розсіянням. Радянська влада, прийшовши 1939 року на Західну Україну, майже поголовно репресувала (знищила або загнала в табори ГУЛАГу) місцеву українську інтелігенцію – так само, як перед цим репресувала українську інтелігенцію в УРСР, де, зокрема, були знищені майстри національної мови – письменники та її дослідники – мовознавці. По Другій світовій війні польська влада виселила українців з їхніх земель на подаровані їй союзниками німецькі території (акція “Вісла”). Українців розміщували врозсіп: не більше 3–4 родин в одній місцевості, аби вони не могли спілкуватися, організувати школу, церковну громаду тощо [10].

Одним з інструментів лінгвоциду є змішані шлюби. На відміну від Англії чи Франції, Російська імперія царського й комуністичного періодів всіляко заохочувала такі шлюби. Про них спеціально йшлося вже у Коломацьких статтях, до них спонукали імператриці Анна Іоанівна і Катерина II. Ідея таких шлюбів полягає в тому, що нащадки змішаних сімей переважно ідентифікують себе з державним етносом. Це знайшло своє вираження в радянському фольклорі: “Папа – турок, мама – грек, а я – русский человек” [4].

Провінціалізація мови – це теж одна із форм лінгвоциду. З-під української мови вивчали діалектну підоснову, аби її саму опустити на рівень діалекту панівної мови. До російсько-українського суржика ставлення було цілком толерантне, а вживання діалектизмів у художній, публіцистичній творчості, особливо у перекладах гостро засуджували [10].

Найнебезпечнішим видом лінгвоциду можна вважати заборону дітям вивчати рідну мову у школі. Адже саме змалку у людини формується свідомість, стиль мислення. І якщо заставити дитину думати, говорити, писати чужою мовою, то потім важко щось змінити. Так “вкореняли” у свідомість українців мову колонізаторів. В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький у книзі “Мова і нація” акцентують на зниженні престижу української мови. Особливо цим відзначилася радянська педагогіка. “В уяві постають потворні картини уроків мови, які деформують дитячу свідомість. Саме тут корені нашого “малоросійства”, національної “неповноцінності”, національної закомплексованості...”, – наголошувала вчителька М. Турчик [5, с. 46–47].

У дітей, що не вміли розмовляти російською, виникав комплекс неповноцінності. Це прозоро демонструє оповідання Бориса Грінченка “Дзвоник” [2]. Головна героїня – сільська дівчинка, яку відправили навчатися у міський інтернат через злидні. Там із

неї постійно глузують, бо вона говорить чистою українською мовою, а не “русским наречием”. Їй важко читати російські книжки та спілкуватися з однолітками. Її приносять: наче ти з села, і говорити нормально не вмієш. Її послано в “чулан”, а вона йшла навмання в якусь хату, бо не знала, що воно і де воно той “чулан”; їй велено вчитися “прилежно”, а вона ніяк не могла зрозуміти – навіщо це, навчаючись, треба лежати, коли їй краще сидіти” [2].

Без національної мови держава сліпне, а її мешканці стають морально слабкими, із комплексом меншовартості. Насправді, держави просто не існує, якщо на її теренах не лунає рідна мова. Та, яка вкоренилася у ландшафт, повітря, клімат, але, на жаль, не живе у душі людини. “Мова для кожного народу – це нервова система державного організму. Якщо у людини хвора нервова система, то хвора й людина. Якщо в державі не функціонує мова титульного народу, то така держава хвора й приречена на втрату національних, духовних особливостей, соборності, незалежності, неповторності” [9, с. 388].

Просто любити рідну мову замало, за неї потрібно боротися. Складна проблема для України – як повернути престижність рідній мові? Але вирішення просте – всього лиш перейти на рідну мову теле- та радіоведучим українського медіапростору. Чому із українськомовних досі роблять дурних та неосвічених? Самі ж українці роблять! До прикладу, у телешоу “Україна має талант” усі судді, крім Ігоря Кондратюка, говорять російською. Гарно говорять, із шармом. А ось тут виходить на сцену такий собі хлоп із села Андрій Мацевко, і з галицьким акцентом співає українські народні пісні, і стає центром посміховиська.

Журналісти, які твердо чинять опір “російській лінгвістичній агресії” [9], можна ствердно назвати героями. Уявіть, гість теле- чи радіопроеграми є російськомовним, а ведучий має говорити виключно українською. Спілкування на різних мовах є психологічним тиском, тут важливо не розгубитися ведучому, одразу підшукувати українські аналоги до сказаного співрозмовником, а головне – не перемикає код, тобто мимовільно не перейти на мову окупанта. Сергій Притула, Ольга Фреймут, Катерина Осадча за будь-яких обставин спілкуються рідною мовою, і цим роблять її модною. Побільше би нам у теле- та радіоєфірах таких сміливців, що “свого не цураються”.

Юліан Дзерович казав: “Мова – це кров, що оббігає тіло нації. Виточи кров – умре нація”. Зупинімо крововилив із серця нації!

Список використаної літератури

1. Антологія афоризмів [Текст] / упоряд. Л. П. Олексієнко. – Донецьк : Сталкер, 2004. – 703 с. – (Коллекція світової афористики).
2. Грінченко Б. Д. Твори: у 2 т. Т. 1 / Б. Грінченко. – К. : Вид-во Ак. наук УРСР, 1963. – 603 с.
3. Дмитровський З. Висвітлення у пресі проблеми зросійщення єфірного мовлення в Україні / Зенон Дмитровський // Телевізійна й радіожурналістика. Збірник науково-методичних праць. – 2005. – Вип. 6. – С. 108 – 119.
4. Зан М. Міжетнічні шлюби як індикатор етнодемографічних процесів на Закарпатті 90-х рр. ХХ ст. / М. Зан // Науковий вісник Ужгородського університету. – Ужгород : СМП “Вісник Карпат”, 2005. – С. 180–181. – Серія: Історія. Вип. 13.

5. Іванишин В. Мова і нація / Василь Іванишин, Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 1994. – 218 с.
6. Каганець І. В. Арійський стандарт: Українська ідея епохи великого переходу / І. В. Каганець. – К. : Видавництво А. С. К., 2004. – 336 с.
7. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
8. Красуський М. Давність української мови / М. Красуський. – К., 2007. – 19 с.
9. Лизанчук В. В. Творімо Україну разом! Монографія / В. В. Лизанчук. – Львів : ПАІС, 2009. – 452 с.
10. Радевич-Винницький Я. Лінгвоцид як предмет українознавства і проблема буття української нації [Текст] / Я. Радевич-Винницький // Визвольний шлях. – 2006. – № 7 – 8. – С. 8 – 29.
11. Українська мова: енциклопедія. – К., 2004. – 821 с.
12. Ющук І. П. Мова наша українська [Текст] : статті, виступи, роздуми / І. П. Ющук. – К. : Вид. центр “Просвіта”, 2001. – 144 с.
13. Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/Телекритика>.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.14

Прийнята до друку 14.10.14

LANGUAGE IS THE HEART OF THE PEOPLE. DIES LANGUAGE – PEOPLE KILLED

(Ivan Ogienko)

Kateryna Voronova

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str., 49, 79044, Lviv, Ukraine,
e-mail: kateryna.voronova@mail.com*

It was examined different theories of the origin of the Ukrainian language. Ukrainian language of all Indo-European languages closest to Sanskrit – the ancient Indian language. Ukrainian language traditions date back to the distant princely times. “Inhabitants of Kyiv, standing in the center of the eastern Slavic state life, were able to write between the ages VIII to Christ, if not before” (I. Ohienko). It was analyzed the broadcasting of radio channels in Ukraine on the subject of using of the Ukrainian language on the radio, the results of monitoring were shown. It was investigated the phenomenon of linguicide of Ukrainian language as the main reasons for the disappearance of language. It was underlined that the language is a kind of synthesis of all national statehood, the focus of his vision, the language issue goes beyond linguistic boundaries and becomes acute political, social, moral, psychological, ideological nature. After all, language – is an instrument of thought, a measure of reason. Language for every nation – is nervous systems of the state body. If in the state does not work titular nation language (in Ukraine, Ukrainian), such state is sick and doomed to a loss of national and spiritual features, unity and independence.

Key words: Ukrainian language, theory, airwaves, russification, media, linguicide.